

Μισέλ Φουκώ: Από τις Λέξεις και τα
Πράγματα στην Αρχαιολογία της Γνώσης.

Μια πορεία από το ειδικό στο γενικό
ή από την εφαρμογή στη μέθοδο

Ο ΓΑΛΛΟΣ ΔΙΑΝΟΗΤΗΣ ΜΙΣΕΛ ΦΟΥΚΩ (1926-1984) ασχολήθηκε με ένα μεγάλο εύρος θεμάτων, τα οποία αποτύπωσε στα βιβλία του. Για περισσότερα από τριάντα χρόνια, έγραψε για την ιστορία της παραγωγής των διανοητικών ασθενειών, τη γέννηση της κλινικής ιατρικής, την ανάπτυξη της βιολογίας, της φιλοσοφίας και των οικονομικών, τη μεθοδολογία της ιστορίας των ιδεών, την καταγωγή της φυλάκισης και την ιστορία της σεξουαλικότητας.¹

Το νήμα που διατρέχει όλες τις προσεγγίσεις του σε πολλά και διαφορετικά αντικείμενα είναι η αμφισβήτηση των μεγάλων συστημάτων, των μεγάλων θεωριών και των ζωτικών αληθειών και η προσπάθειά του να προσφέρει χώρο εμφάνισης και ύπαρξης στη διαφορετικότητα, στην τοπική και ειδική γνώση, καθώς και στη ρήξη, στο ενδεχόμενο, στο απρόοπτο, στην ασυνέχεια. Εναντιώνεται δε στο να δρα κάποιος ως μεγάλος θεωρητικός, γιατί αυτό, κατά την άποψή του, σημαίνει το να προδιαγράφει το νόμο της ύπαρξης των ανθρώπων, γεγονός που δεν προσφέρει τίποτε άλλο παρά μια νέα ορθοδοξία, δηλαδή μια καινούργια τυραννία.

1. Βιβλιογραφικός οδηγός των έργων του Μ. Φουκώ μπορεί να αναζητηθεί στη συλλογή άρθρων του συγγραφέα με τίτλο: Μ. Φουκώ, *Εξουσία, γνώση, ηθική*, μτφρ. Ζήσης Σαρίκας, Αθήνα, Ύψιλον, 1987.

Στα παλαιότερα έργα του ο Φουκώ θέτει ως αντικείμενο πραγμάτευσης το λόγο και την παραγωγή του, τον οποίο ορίζει ως ένα σύστημα πιθανοτήτων για τη γνώση. Η προσέγγισή του στηρίζεται σε ορισμένα ερωτήματα: Ποιοι είναι οι κανόνες που επιτρέπουν να υπάρξουν παραδεδομένες καταστάσεις στη γνώση; Ποιοι είναι οι κανόνες που διέπουν αυτές τις καταστάσεις; Ποιοι είναι οι κανόνες που μας επιτρέπουν να παραδεχόμαστε ορισμένες καταστάσεις ως αληθείς και κάποιες άλλες να τις χαρακτηρίζουμε ψευδείς; Και ποιοι είναι οι κανόνες που διέπουν υπόγεια την τροποποίηση ή τη μετατροπή ενός αντικειμένου του λόγου; Για να απαντήσει σε αυτά τα ερωτήματα, ο Φουκώ υιοθετεί μία βασική παραδοχή: οι καταστάσεις είναι αληθείς ή ψευδείς μέσα σε ένα δεδομένο πεδίο γνώσης. Σε αυτό το σημείο ο Φουκώ εισάγει την έννοια της πιθανότητας, ενός συστήματος των πιθανοτήτων.

Οι προαναφερθέντες κανόνες είναι αυτοί που καθορίζουν το πεδίο της συζήτησης και ορίζουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο κινούνται οι συμμετέχοντες σε μια συζήτηση, τόσο οι ομιλητές όσο και οι ακροατές.

Σε αυτά τα προβλήματα, όπως προειπώθηκε, εστιάζει το ενδιαφέρον του ο Μ. Φουκώ στα πρώτα του έργα, εκεί θέτει και τις βάσεις αυτού που θα μπορούσε να αποκληθεί επιστημολογία του. Ο ίδιος, για να εξετάσει προβλήματα που αφορούν τη γνώση και την επιστήμη, εισάγει την έννοια της αρχαιολογίας και αποκαλεί τη μέθοδο που χρησιμοποιεί γι' αυτή την προσέγγιση αρχαιολογική μέθοδο.

Στο κείμενο που ακολουθεί θα καταβληθεί προσπάθεια να παρουσιαστεί αυτή η αρχαιολογική μέθοδος, όπως εμφανίζεται μέσα από δύο συγγράμματα: α) ένα ειδικό, με εντοπισμένο το ενδιαφέρον σε τρεις τομείς της ανθρώπινης γνώσης, τη γλώσσα, τη βιολογία και τα οικονομικά, τις Λέξεις και τα πράγματα.² β) το δεύτερο είναι αυτό που αναλύει την αρχαιο-

2. Μ. Φουκώ, *Οι λέξεις και τα πράγματα. Μια αρχαιολογία των επιστημών του ανθρώπου*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, Αθήνα, Γνώση, 1993, 6' έκδ. Πρωτοκυκλοφόρησε στα γαλλικά με τίτλο *Les Mots et les Choses. Une archéologie des sciences humaines*, Παρίσι, Gallimard, 1966. Στο εξής οι παραπομπές του κειμένου θα αναφέρονται στην ελληνική έκδοση.

λογική μέθοδο, το μεθοδολογικό, *Η αρχαιολογία της γνώσης*.³ Θα καταβληθεί δε προσπάθεια να αναδειχθούν οι πιθανές διαφορές στην προσέγγιση του θέματος μεταξύ των δύο αλλά και η συμπληρωματικότητά τους, καθώς και η εξειδίκευση των γενικών εννοιών στο συγκεκριμένο, μέσα από την εστίαση σε συγκεκριμένα παραδείγματα από τα βιβλία.

Ερέθισμα γι' αυτή την προσπάθεια υπήρξε ακριβώς το γεγονός ότι το μεθοδολογικό σύγγραμμα έπεται του εξειδικευμένου, αυτού στο οποίο εφαρμόζεται η μέθοδος —το πρώτο δημοσιεύτηκε το 1969, το δεύτερο το 1966. Ωστόσο, για λόγους ευκολίας, η εξέτασή τους θα είναι αναχρονιστική, θα εξεταστεί πρώτα *Η αρχαιολογία της γνώσης* και θα ακολουθήσουν *Οι λέξεις και τα πράγματα*.

1. *Η αρχαιολογία της γνώσης*

Τα περιθώρια ενός βιβλίου δεν είναι ποτέ ξεκάθαρα και εντελώς περιχαρακωμένα. Πέρα από τον τίτλο, τις πρώτες αράδες και το τελικό σημείο, πέρα από την εσωτερική του διαμόρφωση και τη μορφή που την καθιστά αυτόνομη, έχει εμπλακεί σε ένα σύστημα παραπομπών σε άλλα βιβλία, σε άλλα κείμενα, σε άλλες φράσεις: κόμπος μέσα σε ένα δίχτυ.

Έτσι ορίζει ο ίδιος ο Μισέλ Φουκώ τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει ο αναγνώστης να αντιμετωπίζει κάθε βιβλίο ενός συγγραφέα.⁴ Αυτός δε είναι και ο τρόπος με τον οποίο κατ' εξοχήν θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί το συγκεκριμένο βιβλίο, που επιστρέφει για να εξετάσει πράγματα που έχουν προειπωθεί αλλά και θέτει εν σπέρματι ιδέες που θα παρουσιαστούν σε επόμενα βιβλία (*Histoire de la sexualite*). Ας κρατήσουμε την έκφραση «κόμπος σε ένα δίχτυ»: έρχεται και ξανάρχεται στο νου μας, όταν αντιμετωπίζουμε τα γραφτά του συγγραφέα. Ο ίδιος δίνει το χαρακτήρα της σπειρο-

3. Μ. Φουκώ, *Η αρχαιολογία της γνώσης*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, Αθήνα, Εξάντας, 1987. Πρωτοκυκλοφόρησε στα γαλλικά με τίτλο *L'archéologie du savoir*, Παρίσι, Gallimard, 1969. Στο εξής οι παραπομπές θα αναφέρονται στην ελληνική έκδοση, παρ' ότι σε αρκετά σημεία της είναι προβληματική.

4. Μ. Φουκώ, *Η αρχαιολογία της γνώσης*, ό.π., σ. 38.

ειδούς κίνησης σε αυτή την επιστροφή σε αντικείμενα που έχει ήδη εξετάσει, δηλώνοντας ότι πρόθεσή του είναι όχι μόνο να εξηγήσει πράγματα που στα προηγούμενα παρέμειναν σχετικά σκοτεινά, αλλά και να καταδείξει τη θέση από την οποία μιλούσε, να δηλώσει το χώρο που επιτρέπει τη συγκεκριμένη αντιμετώπιση των πραγμάτων. Να εξηγήσει δηλαδή με ενάργεια τι εννοεί με την υιοθέτηση του όρου *αρχαιολογία*, πού στοχεύει εισάγοντάς την, πού εν τέλει και σε τι μπορεί να χρησιμεύσει αυτού του τύπου η ανάλυση. Όταν μάλιστα στον τομέα εφαρμογής της υπάρχει ήδη μια κοινώς αποδεκτή μέθοδος ανάλυσης και αντιμετώπισης των πραγμάτων, η ιστορία των ιδεών, μέρος της οποίας θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αποτελεί και ο ίδιος. Στόχος του λοιπόν είναι να δείξει πού αντιδιαστέλλεται η αρχαιολογία με αυτή την επικρατούσα ιστορία των ιδεών.

Εγχείρημα δύσκολο, ωστόσο, αφού η αρχαιολογία χρειάζεται μια σειρά σκαλωσιές (σχηματισμοί του λόγου, θετικότητα, αρχείο), έναν τομέα (τις αποφάνσεις, το αποφαντικό πεδίο, τις πρακτικές του λόγου), μια μέθοδο, με δυο λόγια έναν ολόκληρο μηχανισμό για να στηθεί επάνω του.⁵ Δεν είναι δε δυνατόν να παρουσιαστεί απομονωμένα, αν δεν αναλυθούν πρώτα οι όροι με τους οποίους διαπλέκεται.

Πρώτη έννοια-σκαλωσιά ο συγγραφέας επιλέγει να είναι αυτή της ασυνέχειας στην ιστορική ανάλυση, που έρχεται σε αντιπαράθεση με τις παραδοσιακές αντιλήψεις περί ολοτήτων που καλλιεργούνταν έως τώρα. Η συνέπεια που επιφέρει αυτή η αντίληψη της ασυνέχειας και των ρήξεων είναι η ενασχόληση όχι πια με την τοποθέτηση των στοιχείων σε κάποια ιστορική σχέση, αφού η χρονική σειρά ήταν λίγο-πολύ δεδομένη από τη στιγμή που τα γεγονότα ήταν χρονολογημένα, αλλά με τη συγκρότηση σειρών, όπου έχουν θέση όχι μόνο γεγονότα που θεωρούνταν έως τώρα σημαντικά, αλλά και γεγονότα «ασήμαντα». Το έργο της ιστορίας πια, ανάμεσα στα άλλα, είναι και να προσδιορίσει τις νόμιμες σχέσεις μεταξύ σειρών γεγονότων και όχι πλέον μεμονωμένων συμβάντων.

Από τη στιγμή που διατυπώνονται έννοιες όπως ασυνέχεια, ρήξη, κατώ-

5. Αυτόθι, σ. 206.

φλι κλπ., ο Φουκώ θεωρεί ότι τίθενται μια σειρά θεωρητικών προβλημάτων που πρέπει να αντιμετωπιστούν. Πρώτο το πρόβλημα των μεγάλων ενότητων του λόγου, ο οποίος δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως κάτι συνεχές, που ήδη ενυπάρχει και στο μη ειπωμένο, αλλά κάθε φορά πρέπει να εξετάζεται ως συμβάν μέσα στο παιχνίδι της βαθμίδας του. Με αυτή την έννοια, οι μεγάλες ενότητες του λόγου, όπως το βιβλίο, το έργο, ή ακόμη και κάθε επιστήμη πρέπει να μη θεωρούνται προφανείς αφετηρίες, γιατί αφ' εαυτές θέτουν ένα ολόκληρο δίκτυο ερωτημάτων, απαιτούν μια θεωρία, η οποία για να κατασκευασθεί χρειάζεται το πεδίο των γεγονότων του λόγου από το οποίο εκκινούν. Ωστόσο, η περιγραφή των γεγονότων, των συμβάντων του λόγου απαιτεί απάντηση στο ερώτημα γιατί εμφανίστηκε η συγκεκριμένη απόφαση κι όχι οποιαδήποτε άλλη. Απαιτεί δηλαδή τη συγκρότηση ενός άλλου λόγου που διατρέχει το λόγο που λέγεται, για να συλληφθεί ένας ολόκληρος τύπος σχέσεων: των αποφάνσεων μεταξύ τους, μεταξύ ομάδων αποφάνσεων, μεταξύ αποφάνσεων και ομάδων αποφάνσεων και συμβάντων διαφορετικής τάξης, πολιτικής, οικονομικής κλπ. Ως προνομιακό πεδίο εφαρμογής μιας τέτοιας προσπάθειας περιγραφής ο Φουκώ προκρίνει ό,τι υποδηλώνεται με την έννοια επιστήμη.

Όταν ανάμεσα σε έναν ορισμένο αριθμό αποφάνσεων καθίσταται δυνατή η περιγραφή ενός συστήματος διασποράς, δηλαδή η ενεργοποίηση σε διαφορετικές στιγμές ασυμβίβαστων θεμάτων και μιας κανονικότητας μεταξύ των αντικειμένων, των τύπων εκφοράς κλπ., τότε εμφανίζεται ένας σχηματισμός του λόγου, που ακολουθεί ορισμένους κανόνες σχηματισμού. Όσον αφορά το σχηματισμό των αντικειμένων, διατυπώνονται οι ακόλουθες παρατηρήσεις: το αντικείμενο δεν προϋπάρχει, αποκτά οντότητα μονάχα υπό την προϋπόθεση ενός δικτύου σχέσεων, που δεν είναι παρούσες στο εσωτερικό του, καθορίζουν ωστόσο αυτό που θα επιτρέψει την εμφάνισή του. Οι σχέσεις του λόγου λοιπόν δεν είναι εσωτερικές του λόγου, ούτε όμως και εξωτερικές που θα τον περιόριζαν. Βρίσκονται κατά κάποιον τρόπο στο χείλος του,⁶ καθορίζουν το δίκτυο σχέσεων που ο λόγος πρέπει να δομήσει για να μιλήσει για τα αντικείμενα.

6. Αυτόθι, σ. 72.

Προχωρώντας ο συγγραφέας περιγράφει την οργάνωση του πεδίου των αποφάνσεων όπου κυκλοφορούν οι ιδέες, για να εξηγήσει το σχηματισμό τους. Η περιγραφή του στέκεται στις μορφές διαδοχής των αποφάνσεων και τις διατάξεις των αποφαντικών σειρών, τις μορφές συνύπαρξης των αποφάνσεων και τις νόμιμες διαδικασίες παρέμβασης στις αποφάνσεις. Πρόκειται για ανόμοια στοιχεία που οριοθετούνται βάσει του τρόπου με τον οποίο οι έννοιες σχετίζονται μεταξύ τους. Οι κανόνες σχηματισμού βρίσκονται μέσα στον ίδιο το λόγο, άρα κάθε άτομο που επιχειρεί να λειτουργήσει μέσα σε ορισμένο κάθε φορά λεκτικό επίπεδο δεσμεύεται εξ ορισμού από αυτές.

Τα θέματα και οι θεωρίες που εμφανίζονται με το λόγο κάθε αντικειμένου συμβατικά αποκαλούνται στρατηγικές. Η έρευνα των στρατηγικών αυτών οργανώνεται στους ακόλουθους άξονες: στον καθορισμό των πιθανών σημείων διάθλασης του λόγου, όταν π.χ. δύο έννοιες εμφανίζονται στον ίδιο σχηματισμό, χωρίς ωστόσο να μπορούν να ενταχθούν στην ίδια σειρά αποφάνσεων, στις σχέσεις περιορισμού που εμφανίζονται μέσα σε πολλούς λόγους, οπότε επιτρέπονται ή αποκλείονται ορισμένες αποφάνσεις κ.ο.κ. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι στρατηγικές αυτές δεν θεμελιώνονται μέσα στο λόγο, είναι ρυθμισμένοι τρόποι ενεργοποίησης του λόγου, χωρίς ωστόσο να είναι απλώς επιθέσιμες σε αυτόν, γιατί, εάν ίσχυε το τελευταίο, θα έπρεπε να αποδεχθούμε την ύπαρξη ενός είδους λόγου έσχατου και άχρονου, προϋπάρχοντος των στρατηγικών, άποψη που βρίσκει τον Φουκώ ριζικά αντίθετο.

Η έως τώρα ανάλυση ανέδειξε ένα «κάθετο σύστημα εξαρτήσεων»⁷ τα πεδία δεν είναι ανεξάρτητα κι ελεύθερα μεταξύ τους, ούτε απεριόριστα ελεύθερα, αλλά υπακούουν σε μια ιεραρχία σχέσεων από τη διαφοροποίηση των αντικειμένων έως τη διαμόρφωση των στρατηγικών του λόγου.

Σε αυτό το σημείο, ο συγγραφέας απαντά στο ερώτημα περί απόφανσης, για να εξηγήσει τον τρόπο με τον οποίο αυτή εντάσσεται στο σχηματισμό του λόγου και να διερευνήσει κατά πόσο η ανάλυση των σχηματισμών του λόγου είναι ανάλυση αποφάνσεων: η απόφαση λοιπόν, σύμφωνα

7. Αυτόθι, σ. 113.

με τον Φουκώ, δεν είναι η ίδια μια ενότητα αλλά μια λειτουργία που, ερχόμενη σε επαφή με έναν τομέα δομών και πιθανών ενοτήτων του, προσδίδει συγκεκριμένο περιεχόμενο στο χώρο και στο χρόνο.⁸ Άλλο χαρακτηριστικό της απόφασης είναι το ότι συνδέεται με μια καθορισμένη σχέση με ένα υποκείμενο, που πιθανόν να μην είναι πάντα αυτός που την προφέρει ακόμη, μια απόφαση δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την ταυτόχρονη ύπαρξη ενός συναφούς τομέα —πάντα πρέπει να σχετίζεται με ένα ολόκληρο πεδίο. Δεν υπάρχει απόφαση εν γένει, ελεύθερη και ανεξάρτητη, ούτε υπάρχει ποτέ μόνη της, καθ' ότι προαπαιτεί μια σειρά άλλων αποφάνσεων. Τέλος, βασικό της χαρακτηριστικό είναι η υλική ύπαρξη: κάποιος θα πρέπει να την έχει αρθρώσει.

Η απόφαση λοιπόν, εκτός του ότι νοείται πάντοτε ως υλικότητα, εισάγεται σε ένα δίκτυο και τοποθετείται πάντα σε ένα πεδίο χρήσης: η ανάλυσή της αναφέρεται ως εκ τούτου πάντα σε κάτι που έχει ειπωθεί: συνεπώς είναι μια ανάλυση ιστορική.

Ο Φουκώ καταλήγει, διαγράφοντας ομόκεντρους κύκλους, όπως χαρακτηριστικά δηλώνει, στο συμπέρασμα ότι η ανάλυση των σχηματισμών του λόγου επικεντρώνεται στην περιγραφή της απόφασης στην ειδικότητά της. Μια απόφαση ανήκει σε ένα σχηματισμό λόγου κατά τον τρόπο που μια φράση ανήκει στο κείμενό της. Λόγος εν τέλει ονομάζεται ένα σύνολο αποφάνσεων, αφού προκύπτουν από τον ίδιο σχηματισμό.

Στόχος της προηγηθείσας περιγραφής είναι η εγκαθίδρυση αυτού που ο συγγραφέας αποκαλεί θετικότητα, δηλαδή η ενότητα ενός λόγου μέσα στο χώρο και το χρόνο. Ενότητα που μας επιτρέπει να κρίνουμε κατά πόσον διάφοροι διανοητές μιλούσαν για το ίδιο πράγμα, στο ίδιο επίπεδο, στο ίδιο εννοιολογικό πεδίο. Η θετικότητα καθορίζει αυτό που αποκαλείται «ιστορικό» a priori, το οποίο αποτελεί προϋπόθεση πραγματικότητας για αποφάνσεις. Το a priori αυτό αναφέρεται σε μια ιστορία ήδη ειπωμένων πραγμά-

8. Με τα λόγια του συγγραφέα: «Η απόφαση συνδέεται με έναν “πίνακα αναφορών” που συγκροτείται από νόμους πιθανότητας, κανόνες ύπαρξης για τα αντικείμενα που αναφέρει, υποδηλώνει ή περιγράφει, για τις σχέσεις που υποδηλώνει ή αρνείται». Αυτόθι, σ. 140.

των, όπως χαρακτηρίστηκαν οι αποφάνσεις, οφείλει δε να εξηγήσει το γεγονός ότι ο λόγος έχει μια ιστορία που τον χαρακτηρίζει και δεν ανάγεται σε ένα γίγνεσθαι έξω από αυτόν. Ο τομέας των αποφάνσεων λοιπόν αρθρώνεται σύμφωνα με ιστορικά *a priori*, χαρακτηρίζεται από διάφορους τύπους θετικότητας και καταμετράται από ξεχωριστούς σχηματισμούς του λόγου. Εμφανίζεται έτσι ένας πολύπλοκος όγκος που περιλαμβάνει ετερογενείς περιοχές, όπου εμφανίζονται πρακτικές που δεν είναι δυνατόν να τεθούν η μία πάνω στην άλλη. Εγκαθιδρύονται κατά κάποιον τρόπο συστήματα αποφάνσεων ως συμβάντων (με τις συνθήκες και το πεδίο εμφάνισής τους) και ως πραγμάτων (με τη δυνατότητα και το πεδίο χρήσης τους). Συστήματα που ο Φουκώ αποκαλεί αρχείο. Αρχείο, με άλλα λόγια, είναι το γενικό σύστημα σχηματισμού και μετασχηματισμού των αποφάνσεων.

Σε αυτό το σημείο ο Φουκώ, αφού εξήγησε τους όρους και τις σχέσεις που έκρινε απαραίτητο, έρχεται στην αρχαιολογία και κατ' αρχήν περιγράφει τα χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν από την ιστορία των ιδεών:

1. Σε αντίθεση με την ιστορία των ιδεών, η αρχαιολογία δεν αναζητεί ό,τι κρύβεται ή εκδηλώνεται μέσα στους λόγους, εξετάζει τους ίδιους τους λόγους ως πρακτικές που υπακούουν σε κανόνες, αντιμετωπίζει το λόγο ως μνημείο, δεν αναζητεί κάποιον άλλο «κρυμμένο λόγο».

2. Η αρχαιολογία δεν αναζητεί τη διαρκή μετάβαση που συνδέει τους λόγους με ό,τι προηγήθηκε αντίθετα, αντιμετωπίζει τον κάθε λόγο μέσα στην ιδιορρυθμία του.

3. Αυτό που αναζητεί η αρχαιολογία είναι ο καθορισμός τύπων και λεκτικών πρακτικών που διαπερνούν τα ατομικά έργα.

4. Τέλος, με την αρχαιολογική ανάλυση δεν επιδιώκεται η αποκατάσταση των σκέψεων, των θελήσεων κλπ. των ανθρώπων μέσω των ειπωμένων λόγων —ο λόγος αντιμετωπίζεται ως αντικείμενο και στόχος είναι η συστηματική περιγραφή του.

Ένα επόμενο πεδίο διαφορισμού της αρχαιολογίας από την ιστορία των ιδεών αφορά την πρωτοτυπία ή μη των διατυπώσεων. Η ιστορία των ιδεών κατανέμει τις διατυπώσεις σε δύο μεγάλες κατηγορίες: σ' αυτές που εμφα-

νίζονται για πρώτη φορά και μπορούν να διεκδικήσουν τον τίτλο της δημιουργίας και σ' εκείνες που, κοινότοπες και μαζικές, απορρέουν από το ήδη λεχθέν. Η αρχαιολογία, από την άλλη πλευρά, ασχολείται με τις πρακτικές του λόγου στις οποίες πρέπει να αναφερθούν τα γεγονότα της διαδοχής των διατυπώσεων, ώστε να μην αντιμετωπιστούν αξιολογικά —κάτι που δεν εντάσσεται στο πρόγραμμά της. Η διάκριση πρωτοτυπία-κοινοτοπία δεν την απασχολεί· αυτό που αναζητά είναι η κανονικότητα των αποφάνσεων, η οποία ορίζεται ως ο προσδιορισμός του συνόλου των συνθηκών μέσα στις οποίες ασκείται η αποφαντική λειτουργία που διασφαλίζει και καθορίζει την ύπαρξή της και όχι ως έννοια παρεκκλίνουσας ή όχι απόφασης.

Η αρχαιολογία επιχειρεί τη διάκριση μεταξύ γλωσσικής αναλογίας, λογικής ταυτότητας και αποφαντικής ομοιογένειας, θέτοντας την τελευταία στο πεδίο των ενδιαφερόντων της. Σε αυτό το επίπεδο εγκαθιδρύει διατάξεις, ιεραρχίες που αποκλείουν μια δεδομένη συγχρονία, εισάγοντας την έννοια των αποφαντικών περιόδων, εν αντιθέσει με ό,τι ως τώρα αποκαλούνταν εποχές.

Επόμενο σημείο διαφοροποίησης αρχαιολογίας-ιστορίας των ιδεών είναι το γεγονός ότι η δεύτερη στοχεύει να οργανώσει το λόγο εμφανίζοντας την κρυμμένη του ενότητα, ψάχνοντας τη συνεκτικότητά του, και μέσα σε αυτό το πλαίσιο αντιμετωπίζει τις αντιφάσεις, ως επιφαινόμενα δηλαδή που διαλύονται μέσα στην ενότητα του λόγου ή ως κρυμμένα θεμέλια του λόγου. Για την αρχαιολογία, αντίθετα, οι αντιφάσεις δεν είναι επιφαινόμενα ούτε κρυμμένες αρχές —είναι αντικείμενα προς περιγραφή. Ο λόγος πρέπει να διατηρηθεί μέσα στις πολλαπλές του μορφές, σημειώνοντας το σημείο εμφάνισης των αντιφάσεων, τις μορφές που παίρνουν, τις μεταξύ τους σχέσεις και το πεδίο ελέγχου τους. Η αρχαιολογική ανάλυση είναι πάντα πληθυντική, επικεντρώνεται εκεί όπου οι ενότητες αλληλοπαρατίθενται, χωρίζουν και ορίζουν το πλαίσιό τους.

Οι αρχαιολογικές αναλύσεις διαφέρουν με τις έως τώρα συνήθειες και κατά το ότι η σύγκριση που επιλέγουν να πραγματοποιήσουν είναι περιορισμένη και περιφερειακή, δεν προσπαθούν να φέρουν στο φως γενικές μορφές αλλά

ιδιόρρυθμες και τοπικές διαμορφώσεις. Δεν στοχεύουν σε μία ορισμένη επιστήμη ή σε μία συγκεκριμένη ορθολογικότητα αλλά σε μια διαπλοκή θετικότητων. Για να φανεί το παιχνίδι των αναλογιών και των διαφορών στο επίπεδο των κανόνων σχηματισμού, η αρχαιολογία θέτει ως στόχο της να δείξει:

α) Ότι διαφορετικά στοιχεία του λόγου μπορούν να διαμορφωθούν ξεκινώντας από ανάλογους κανόνες —την ύπαρξη αρχαιολογικών ισομορφισμών.

β) Πώς οι προαναφερθέντες κανόνες εφαρμόζονται ή όχι με τον ίδιο τρόπο —το αρχαιολογικό μοντέλο.

γ) Πώς διαφορετικές έννοιες κατέχουν ανάλογη θέση στο σύστημα της θετικότητάς τους —αρχαιολογική ισοτοπία.

δ) Πώς μία έννοια μπορεί να επικαλύπτει δύο ξεχωριστά αρχαιολογικά στοιχεία —αρχαιολογικές αναντιστοιχίες.

ε) Πώς μεταξύ των θετικότητων μπορούν να υπάρχουν σχέσεις υποταγής ή συμπληρωματικότητας —αρχαιολογικές συστοιχίες.

Άλλος στόχος που τίθεται από την αρχαιολογική ανάλυση είναι η κατάδειξη σχέσεων μεταξύ των σχηματισμών του λόγου και των τομέων εκτός λόγου, π.χ. θεσμοί, πολιτικά γεγονότα κ.ο.κ., και ο καθορισμός ειδικών μορφών άρθρωσης μεταξύ τους, σχέσεων που μπορεί να είναι πολύ λιγότερο άμεσες από την έκφραση.

Όσον αφορά τον τομέα των μεταβολών, αυτό που επιδιώκει η αρχαιολογία είναι, σε αντίθεση και εδώ με την ιστορία των ιδεών, να δείξει πώς μπορεί να υπάρξει διαδοχή χωρίς, παρ' όλ' αυτά, να εξαλείψει τις ρωγμές και τα χάσματα. Για την ιστορία των ιδεών η διαφορά είναι λάθος. Η αρχαιολογία ασχολείται ακριβώς με ό,τι θεωρείται διαφορά: δεν εξηγεί τα πάντα βάσει του συνεχούς, αντίθετα το θεωρεί και αυτό εξίσου πρόβλημα με τις διαφορές, όταν πραγματεύεται τους σχηματισμούς του λόγου. Εκεί που εστιάζει είναι η ρήξη, γιατί μέσω αυτής προσπαθεί να αναλύσει όσο το δυνατόν εναργέστερα τους μετασχηματισμούς.

Το ερώτημα που τίθεται στο σημείο αυτό αφορά τη σχέση της αρχαιολογίας τόσο με την επιστήμη όσο και με τη γνώση. Ως προς τη σχέση της με

την επιστημολογία, ο Φουκώ απαντά ότι η αρχαιολογία δεν εξετάζει γνωστικούς κλάδους, παρά μόνο όσον αφορά την πραγμάτευση των θετικότητων. Οι θετικότητες ωστόσο δεν χαρακτηρίζουν μορφές καθαρής γνώσης, εξηγεί ο συγγραφέας, είναι το θεμελιακό στοιχείο της οικοδόμησης προτάσεων και θεωριών. Το σχήμα στο οποίο καταλήγει είναι το εξής: η αρχαιολογία λειτουργεί με άξονα το σχήμα πρακτική του λόγου-γνώση-επιστήμη αντί για το έως σήμερα αποδεκτό συνείδηση-καθαρή γνώση-επιστήμη. Κι ενώ η ιστορία των ιδεών θέτει ως κομβικό σημείο της την καθαρή γνώση, η αρχαιολογία επιλέγει την εμπειρική γνώση. Η αρχαιολογική ανάλυση οφείλει να δείξει πώς μια επιστήμη εγγράφεται και λειτουργεί μέσα στο στοιχείο της γνώσης. Και μέσα σε αυτό το πλαίσιο πρέπει να εξετάζεται και η σχέση της επιστήμης με την ιδεολογία, η ιδεολογικά χρήση της επιστήμης ως σχηματισμού του λόγου, ως μίας ακόμη πρακτικής ανάμεσα στις υπόλοιπες.

Εδώ ο Φουκώ εισάγει την έννοια κατώφλι θετικότητας, εννοώντας τη στιγμή που μια πρακτική του λόγου εξειδικεύεται και καθίσταται αυτόνομη. Τα πολλαπλά κατώφλια επιτρέπουν και ξεχωριστές μορφές ιστορικής ανάλυσης των επιστημών. Ο ίδιος επιλέγει τον όρο επιστημοσύνη για τη μορφή ανάλυσης που υιοθετεί: επιστημοσύνη είναι το σύνολο των σχέσεων που σε μια ορισμένη εποχή μπορούν να ενώσουν τις πρακτικές του λόγου που επιτρέπουν την ύπαρξη επιστημολογικών μορφών και επιστημών, είναι το σύνολο των σχέσεων, πάντα σε μία ορισμένη εποχή, ανάμεσα σε επιστήμες στο επίπεδο των κανονικοτήτων του λόγου· η επιστημοσύνη συνδέει την ύπαρξη μιας επιστήμης με τις διαδικασίες μιας ιστορικής πρακτικής.

Απομένουν ακόμη δύο παρατηρήσεις για να ολοκληρωθεί η ανάλυση της αρχαιολογίας: αφ' ενός ότι το ενδιαφέρον της αρχαιολογικής ανάλυσης δεν εστιάζεται στην επιστήμη μέσα στην ειδική της δομή αλλά στον τομέα της γνώσης και αφ' ετέρου ότι η γνώση μπορεί να περιγραφεί και σε ένα άλλο δίκτυο σχέσεων, διαφορετικό αυτού της επιστήμης.

Ασυνέχεια, ρήξη, τοπικό, απόφανση, σχηματισμός του λόγου, δίκτυο, θετικότητα: αυτές είναι οι βασικές έννοιες-κλειδιά μέσω των οποίων ο Φουκώ ορίζει τη μέθοδό του για την ανάλυση των τομέων της ανθρώπινης γνώσης.

2. Οι λέξεις και τα πράγματα

Μια κάποια κινέζικη εγκυκλοπαιδεία όπου διαβάζουμε ότι “τα ζώα διαιρούνται σε: α) όσα ανήκουν στον Αυτοκράτορα, β) στα ταριχευμένα, γ) στα εξημερωμένα, δ) στα χοιρίδια του γάλακτος, ε) στις σειρήνες, στ) στα μυθικά, ζ) στους ελεύθερους σκύλους, η) σε όσα περιλαμβάνονται στην παρούσα ταξινόμηση, θ) σε όσα παραδέρνουν σαν παλαβά, ι) στα αναρίθμητα, κ) στα σχεδιασμένα με πολύ λεπτό χρωστήρα από τρίχωμα καμήλας κλπ., λ) σε όσα μόλις έσπασαν το κανάτι, μ) σε όσα από μακριά μοιάζουν με μύγες”. Μέσα στην έκπληξη από τούτη την ταξινόμηση, αυτό που αγγίζουμε με ένα άλμα, αυτό που, προς όφελος του μύθου, μας φανερώνεται ως εξωτικό θέλγητρο μιας άλλης σκέψης, είναι το όριο της δικής μας: η γυμνή αδυναμία μας να σκεφτούμε αυτό το πράγμα.

Με το απόσπασμα αυτό από τον πρόλογο⁹ ο Φουκώ ήδη θέτει ένα από τα κύρια προβλήματα που θα πραγματευτεί στη συνέχεια: το πρόβλημα των ορίων της σκέψης, της διαφορετικής σκέψης, της διαφορετικότητας.

Στην «Εισαγωγή» που έγραψε ειδικά για την αγγλική έκδοση του βιβλίου του,¹⁰ ο ίδιος ο συγγραφέας συμβουλεύει τον αναγνώστη πώς να διαβάσει αυτό το βιβλίο, εν είδει «συμβουλών προς ναυτιλομένους» —εισαγωγή που ισχυρίζεται ότι θα έπρεπε να ονομάζεται «Οδηγίες χρήσεως».

Για να γίνει λοιπόν πιο εύκολα κατανοητό αυτό που θέλει να πει, στέκεται στα εξής σημεία:

1. Το βιβλίο αυτό θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μια μελέτη σχετικά παραμελημένων πεδίων. Ως τέτοια ορίζει π.χ. αυτά που συνδέονται με τη ζώσα ύπαρξη, τη γλώσσα, τα οικονομικά, τα οποία, λόγω της στενής συνάφειάς τους με την εμπειρική σκέψη, με το τυχαίο, με παραδοσιακές αντιλήψεις και εξωτερικά γεγονότα, δεν έχουν τον αυστηρό χαρακτήρα των θετικών επιστημών —μαθηματικά, κοσμολογία, φυσική— και ως εκ τούτου δεν θεωρείται ότι διακρίνονται από μια κανονικότητα. Το ερώτημα

9. Μ. Φουκώ, *Οι λέξεις και τα πράγματα*, ό.π., σ. 11.

10. *The order of things. An archeology of the human sciences*, Λονδίνο, Tavistock Publications Ltd., 1970, σσ. IX-XIV.

που θέτει προς απάντηση ο Φουκώ είναι κατά πόσο η ιστορία αυτών των πεδίων της γνώσης έχει ένα δικό της σύστημα.

2. Το βιβλίο θα έπρεπε να διαβαστεί ως μία σχετική αλλά όχι συμπτωματολογική μελέτη. Παρουσιάζει έναν αριθμό γεγονότων: τη γνώση της ζώσας ύπαρξης, των νόμων της γλώσσας, των οικονομικών πρακτικών και τη σχέση τους με τον φιλοσοφικό διάλογο κατά την περίοδο από τον 17ο έως τον 19ο αιώνα. Δεν είναι ανάλυση του κλασικισμού μα μια «τοπική» μελέτη.

3. Η ιστορία της επιστήμης λειτουργεί σε δύο επίπεδα: περιγράφει την ανάπτυξη της ανακάλυψης, τη διατύπωση των προβλημάτων, και τις αντιπαραθέσεις ακόμη, αναλύει την εσωτερική οικονομία των θεωριών. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, αναλύει τις επιπτώσεις της επιστημονικής συνείδησης. Ταυτόχρονα, περιγράφει το ασυναίσθητο της γνώσης. Αυτό που ο Φουκώ ορίζει ως έναν ακόμη στόχο του βιβλίου του, σε αντίθεση με τους προαναφερθέντες στόχους της ιστορίας της επιστήμης, είναι η αποκάλυψη του θετικού ασυναίσθητου της γνώσης, όπως το ονομάζει. Τι είναι κοινό στους τρεις τομείς της γνώσης που ανέφερε προηγουμένως; Αυτό που θα προσπαθήσει να δείξει είναι ότι διέπονται από τους ίδιους κανόνες ορισμού των αντικειμένων τους και διατύπωσης των θεωριών τους.

4. Η θέληση του Φουκώ είναι το βιβλίο αυτό να διαβαστεί με μια ανοιχτή ματιά, γιατί και ο ίδιος παραδέχεται ότι δεν είναι η αντιμετώπιση των προβλημάτων που τίθενται ούτε οριστική ούτε παγιωμένη. Τρία, ωστόσο, είναι τα βασικά προβλήματα που τίθενται προς συζήτηση: το πρόβλημα του τυχαίου, το πρόβλημα της αιτιώδους συνάφειας, το πρόβλημα του υποκειμένου.

5. Στο πέμπτο σημείο της «Εισαγωγής», ο συγγραφέας προσπαθεί να αποποιηθεί τον χαρακτηρισμό «στρουκτουραλιστής» που του έχει αποδοθεί, εξηγώντας ότι δεν έχει χρησιμοποιήσει τίποτε από τη μέθοδο, το πλαίσιο και τα «κλειδιά» που χαρακτηρίζουν τη στρουκτουραλιστική ανάλυση.

Μπορούμε έπειτα από αυτές τις «οδηγίες χρήσεως» να έρθουμε στο περιεχόμενο του βιβλίου. Είδαμε προηγουμένως τους τρεις τομείς στους οποίους επικεντρώνεται: γλώσσα, ζώσα ύπαρξη, οικονομικά. Οι τομείς αυτοί εξετάζο-

νται σε τρεις διαφορετικές περιόδους, που χρονικά θα μπορούσαν να οριστούν ως εξής: η πρώτη τελειώνει με το τέλος του 16ου αιώνα, η δεύτερη, που ορίζεται ως κλασική, εκτείνεται στον 17ο και τον 18ο αιώνα και η τρίτη αρχίζει από τα τέλη του 18ου αιώνα και διαρκεί μέχρι και σήμερα. Παρ' όλο που γίνεται αυτή η χοντρική χρονολόγηση, δεν είναι αυτή όμως που καθορίζει τις τρεις περιόδους στη γνώση του δυτικού πολιτισμού. Ο Φουκώ καταλήγει στο διαχωρισμό αυτό με βάση την αλλαγή στον τρόπο και στις αντιλήψεις καθενός από αυτούς τους γνωστικούς τομείς, που ωστόσο σε καθεμία περίοδο έχουν κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους. Καθεμία δε από αυτές τις τρεις περιόδους έρχεται σε ρήξη με τις προηγούμενες, δεν υπάρχει γραμμική συνέχεια μεταξύ τους, διαφορετικές είναι οι προκείμενες και οι παραδοχές που τις συγκροτούν, όσο και αν ορισμένες αντιλήψεις επιβιώνουν. Η ανάλυση των υπό εξέταση γνωστικών τομέων γίνεται σε δύο επίπεδα: το πρώτο επικεντρώνεται στο νήμα των κοινών παραδοχών που τους διαμορφώνουν στο εσωτερικό κάθε περιόδου, το δεύτερο στις διαφορές μεταξύ των περιόδων.

Είδαμε παραπάνω ότι αυτό που προσπαθεί να καταδείξει εδώ ο Φουκώ είναι τα στοιχεία που έπαιξαν θεμελιώδη ρόλο στη συγκρότηση της γνώσης. Μέσα από αυτό το πρίσμα εξετάζει τις τρεις περιόδους. Όσον αφορά την πρώτη, το καθοριστικό σημείο στο οποίο καταλήγει είναι η ομοιότητα. Η ομοιότητα ορίζεται ως ό,τι το καθολικό υπάρχει στη γνώση του 16ου αιώνα. Τόσο η γλώσσα όσο και η φύση αντιμετωπίζονται ως ένα παιχνίδι ομοιοτήτων και των σημείων που αυτές απαιτούν. Ο κόσμος αντιμετωπίζεται ως ένα πεδίο καλυμμένο με σημεία που πρέπει να αποκρυπτογραφηθούν, και αυτά τα σημεία, που αποκαλύπτουν ομοιότητες και συγγένειες, δεν είναι παρά μορφές της ομοιότητας, όπως λέει ο Φουκώ.¹¹ (Σε αυτό το σημείο μας έρχεται στο νου η φράση που συναντήσαμε στην *Αρχαιολογία της γνώσης*, «κόμπος σε ένα δίχτυ». Η φράση αυτή επανέρχεται συχνά κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης όλου του έργου.) Για τις αντιλήψεις που επικρατούν μέχρι τον 16ο αιώνα, γνωρίζω σημαίνει ερμηνεύω. Ακολουθείται μια πορεία από το

11. Μ. Φουκώ, *Οι λέξεις και τα πράγματα*, ό.π., σ. 65.

ορατό σημείο σε αυτό που λέγεται μέσω αυτού, και που χωρίς το σημάδι δεν θα μπορούσε να αποκαλυφθεί. Όμως το κρυμμένο υποδηλώνεται από τα σημεία που του μοιάζουν. Π.χ., τα φυτά που μοιάζουν με κάποιο όργανο του σώματος είναι βέβαιο ότι θα το επηρεάζουν κ.ο.κ. Η ίδια αντίληψη συναντάται και όσον αφορά τη γλώσσα. Η ίδια επιστημολογική διάθεση ανιχνεύεται και εδώ. Η γλώσσα δεν αντιμετωπίζεται με βάση το αναπαραστατικό της περιεχόμενο, όπως θα συμβεί αργότερα. Αποτελείται από γράμματα, τα οποία έχουν ιδιότητες που τα συνδέουν και τα αποσυνδέουν, όπως συμβαίνει στη φύση μεταξύ των σημαδιών. Το σύστημα δε των σημείων μέσα στη δυτική σκέψη ήταν τριαδικό: υπήρχε το σημαίνον, το σημαινόμενο και η συγκυρία (το τυγχάνον). Αργότερα, κατά τη διάρκεια της Αναγέννησης, θα καταστεί δυαδικό: το σημαίνον και το σημαινόμενο.

Η κατάσταση αλλάζει κατά την κλασική εποχή. Ήδη από τον Βάκωνα διατυπώνεται κριτική της ομοιότητας, γιατί κατά τη γνώμη του αυτή η αντίληψη δεν επιτρέπει να εμφανιστούν οι διαφορές που προσιδιάζουν στη φύση. Κριτική επίσης ασκεί και ο Καρτέσιος, καταγγέλλοντάς την ως συγκεχυμένο κράμα που πρέπει να αναλυθεί με όρους ταυτότητας και διαφορών, μέτρου και τάξης. Δηλαδή με τη γενίκευση της σύγκρισης. Υιοθετώντας το σύστημα της ταυτότητας και της διαφοράς ως αναγκαίων για τη σύγκριση. Με δύο μορφές: σύγκριση του μέτρου και σύγκριση της τάξης. Με τη μέθοδο της σύγκρισης, μπορούν να δομηθούν σειρές, όπου οι όροι εντάσσονται σύμφωνα με αύξουσες διαφορές. Μπορεί επιτέλους να εγκαθιδρυθεί μια τάξη στη φύση, που θα στηρίζεται στη διάκριση μέσω της σύγκρισης. Το γνωρίζω από ερμηνεύω μεταβάλλεται σε διακρίνω.

Η μάθηση είναι η γενική επιστήμη της τάξης. Σε συστοιχία με την αναζήτηση μιας μαθήσεως, εμφανίζεται ένας αριθμός καινοφανών εμπειρικών τομέων: η γενική γραμματική, η φυσική ιστορία, η ανάλυση του πλούτου ως επιστήμες της τάξης στο χώρο των λέξεων, των όντων και των αναγκών.

Εξετάζοντας έναν έναν αυτούς τους τομείς, ο Φουκώ καταλήγει στο συμπέρασμα ότι διέπονται από την ίδια διαμόρφωση. Τα ουσιαστικά στοιχεία στους τρεις είναι αντίστοιχα το ρήμα, η δομή και η αξία.

Το ρήμα μέσα στη γενική γραμματική είναι αυτό που εξασφαλίζει την κατηγορική λειτουργία, ενώ ο ρόλος των μη ρηματικών στοιχείων της πρότασης, δηλαδή των ονομάτων και όλων των άλλων, επιτελούν φανερά ή κρυφά ονομαστικές λειτουργίες. Η αξία, στην ανάλυση του πλούτου, σύμφωνα με τον Φουκώ διαδραματίζει τον ίδιο ρόλο που παίζει το ρήμα, ως κατηγορική λειτουργία, αλλά και το όνομα. Η αξία λοιπόν είναι ικανότητα σύνδεσης και αρχή ανάλυσης, κατηγορήση και τμήση. Μέσα στην ανάλυση του πλούτου, η αξία κατέχει την ίδια ακριβώς θέση που κατέχει η δομή μέσα στη φυσική ιστορία: Μέσα σε μία και μόνο πράξη συνδέει τη λειτουργία της απόδοσης ενός σημείου σε ένα άλλο, μιας παράστασης σε μια άλλη, με τη λειτουργία που επιτρέπει να αρθρωθούν όσα στοιχεία συνθέτουν το σύνολο των παραστάσεων ή όσα στοιχεία τις αποσυνθέτουν. Μέσα από το ίδιο πρίσμα, και για να στηρίξει περισσότερο το επιχείρημα της παρόμοιας διαμόρφωσης των γνωστικών τομέων —όσο και της ασυνέχειας μεταξύ των περιόδων— ο Φουκώ αποφαινεται για μια σειρά συγκροτητικά στοιχεία των τριών τομέων: Η θεωρία της νομισματικής τιμής αντιστοιχεί με εκείνο που εμφανίζεται με τη μορφή της ανάλυσης των ριζών και της κινητικής γλώσσας (θεωρία της υποδήλωσης) και με τη θεωρία της παραγωγής λέξεων. Οι παραλλαγές της τιμής αποτελούν για την πρώτη εγκαθίδρυση της σχέσης ανάμεσα στο μέταλλο και στον πλούτο το ίδιο ό,τι οι ρητορικές μεταθέσεις για την αρχέγονη αξία των ρηματικών σημείων. Το νόμισμα, από την άλλη, λειτουργεί σε σχέση με τα πλούτη όπως ο χαρακτήρας σε σχέση με τα φυσικά όντα: Η θεωρία του χαρακτήρα επιτρέπει να δοθεί ένα σημείο στα πράγματα, να αναπαρασταθεί ένα πράγμα από ένα άλλο, ενώ προσφέρει και τη δυνατότητα να ολισθήσει ένα σημείο σε σχέση με εκείνο που υποδηλώνει. Για την κλασική σκέψη, τα συστήματα της φυσικής ιστορίας και οι θεωρίες του νομίσματος ή του εμπορίου έχουν τις ίδιες προϋποθέσεις με τη γλώσσα. Η τάξη στη φύση και στον πλούτο έχουν τον ίδιο τρόπο ύπαρξης με τον τρόπο των παραστάσεων, όπως αυτή φανερώνεται με τις λέξεις. Οι λέξεις για την ταξινόμια σημαίνουν συγκρότηση και προφανή εκδήλωση της τάξης πραγμάτων.

Ωστόσο, υπάρχει και μία διαφορά: μέσα στη γένεση των γλωσσών παρεμ-

βαίνει πολύ συχνά η φαντασία των ανθρώπων. Μέσα στη γλώσσα επιβιώνουν ακαθοριστίες και επαλληλίες, έτσι ώστε δεν είναι δυνατόν ο στοχασμός των ανθρώπων να προστατευτεί από το λάθος. Η φυσική ιστορία, όμως, εφ' όσον πρέπει να είναι επιστήμη, και η κυκλοφορία του πλούτου, εφ' όσον είναι θεσμός κατασκευασμένος και ελεγχόμενος από τον άνθρωπο, θα πρέπει να αποφύγουν τους κινδύνους του λάθους που ανευρίσκονται μέσα στην αυθόρμητη γλώσσα.

Στον 17ο και στον 18ο αιώνα, λοιπόν, οι άνθρωποι μεταβάλλουν τον τρόπο με τον οποίο σκέφτονταν τον πλούτο, τη φύση ή τις γλώσσες. Υπάρχει μια καινούργια διάθεση που ορίζει έναν ορισμένο τρόπο ύπαρξης για τη γλώσσα, τα όντα της φύσης ή τα αντικείμενα της ανάγκης και της επιθυμίας: αυτός ο τρόπος είναι η παράσταση.

Στα τέλη του 18ου αιώνα τοποθετεί ο Φουκώ, όπως προαναφέρθηκε, την αρχή μιας νέας περιόδου. Της περιόδου της Ιστορίας, όπως την ονομάζει. Οι τρεις τομείς της γνώσης παίρνουν τις μορφές που πια μας είναι γνωστές ως φιλολογία, βιολογία, πολιτική οικονομία. Μια νέα θετικότητα έρχεται να αντικαταστήσει αυτές των προηγούμενων περιόδων. Οι συνέπειες του θεμελιώδους συμβάντος που επιτρέπει τη νέα θετικότητα μπορούν να παρουσιαστούν και θετικά και αρνητικά: αρνητικά, ο τομέας της καθαρής γνώσης που δημιουργείται απομονώνεται, αυτονομείται και ταυτόχρονα κυριαρχεί απέναντι σε κάθε εμπειρική επιστήμη. Έτσι γεννάται και επανέρχεται συνεχώς το σχέδιο τυποποίησης του συγκεκριμένου και συγκρότησης καθαρών επιστημών. Θετικά, οι εμπειρικοί τομείς συνδέονται με στοχασμούς για την υποκειμενικότητα, το ανθρώπινο ον και την περατότητα.

Δεν θα ήταν σκόπιμο να επεκταθούμε στην ανάλυση του εσωτερικού κάθε περιόδου. Αυτό που έχει σημασία είναι η οριοθέτηση που προκρίνει ο Φουκώ. Ο ίδιος θέτει τα εξής ερωτήματα που θεωρεί σημαντικά ως προς την ανάλυση των διαφορετικών θετικότητων που εγκαθιδρύονται: Από πού έρχεται η κινητικότητα των επιστημολογικών διαθέσεων, για ποιο λόγο εμφανίζονται αποκλίνουσες θετικότητες; Καταλήγει ότι η διάρρηξη των αλληλουχιών δεν μπορεί να αναλυθεί σαν να οφείλεται σε έναν και μοναδικό λόγο. Είναι ένα ριζικό συμβάν και είναι αυτό το ριζικό συμβάν που οφείλει να εξετάσει η αρχαιολογία.

Επανερχόμαστε με τα προαναφερθέντα στη λειτουργία της αρχαιολογίας, όπως ορίζεται στην *Αρχαιολογία της γνώσης*: σκοπός της είναι να αναδείξει την τομή, τη διάρρηξη, την ύπαρξη ασυνεχειών. Οι λέξεις και τα πράγματα είναι το βιβλίο που κατ' εξοχήν επικεντρώνεται στην ασυνέχεια, η οποία βέβαια τίθεται ως επιστημολογική, όχι ως ιστορική ασυνέχεια.¹² Η προσπάθεια ερμηνείας των τομέων της γνώσης μέσα από την επικέντρωση σε εντοπισμένα γεγονότα κι όχι μια αφοριστική κατάφαση επί του γενικού είναι τελικά η μέθοδος που προκρίνει ο Φουκώ. Αυτό είναι εμφανές μετά από την ανάγνωση όλου του έργου. Ξαναβρίσκουμε τις έννοιες που χρησιμοποιούνται στην *Αρχαιολογία της γνώσης*, όπως φάνηκε από την παρουσίαση των περιεχομένων των βιβλίων. Ό,τι εμφανίζεται στο μεθοδολογικό βιβλίο ως ορισμός και κατάφαση, στις *Λέξεις και τα πράγματα* φαίνεται μέσα από το παράδειγμα, την εφαρμογή επί του συγκεκριμένου. Χωρίς να ορίζεται ως κανόνας, όπως στην «*Αρχαιολογία*», είναι εμφανές το πρίσμα αντιμετώπισης των πραγμάτων, καθώς και η στόχευση: το τοπικό, το ασυνεχές, το συγκεκριμένο. Θα μπορούσε δε κάλλιστα να ειπωθεί ότι η άποψη του Φουκώ ενάντια στην αναζήτηση του «καθολικού» εμφανίζεται στις *Λέξεις και τα πράγματα* με μεγαλύτερη ενάργεια.

Θα μπορούσε ο Γάλλος φιλόσοφος να ενταχθεί στη χορεία των μεγάλων διανοητών; αναρωτιέται ο Μαρκ Φιλπ (Mark Philp), αποδίδοντάς του το χαρακτηρισμό του εικονοκλάστη. Για να καταλήξει ότι η μεγάλη θεωρητική προσφορά του δεν είναι η ανακάλυψη ενός νέου εδάφους για θεωρητικό στοχασμό όσο η υπονόμηση των έως τώρα βεβαιιοτήτων, που αφήνει χώρο για τη διαφορετικότητα και την έκφραση των αντιστάσεων.¹³

12. Για μια συζήτηση περί αυτού, βλ. Πιέρ Βιλάρ, «Η ιστορία των ιδεών», στο *Μαρξισμός και επιστήμη. Δεύτερη Εβδομάδα Σύγχρονης Σκέψης*, Κέντρο Μαρξιστικών Μελετών και Ερευνών, Αθήνα, Θεμέλιο, 1996, σσ. 213-248.

13. Mark Rhilp, «Michel Foucault», στο Quentin Skinner, *The return of the grand theory in the human science*, Cambridge University Press, 1985, σσ. 65-81.